

LILLA RÄTÖ

MED LÅNGÖ OCH STEVASSEN

Natur

De båda Rätöarna är de västligaste stora öarna i Gudingen. Lilla Rätö, som på kartbilden tycks större än Stora Rätö, är den sydliga av de två. De ligger båda mitt ute i Gudingen och saknar omkringliggande småöar, holmar och skär med undantag av Brännholmen som ligger i sundet mitt emellan öarna. Brännholmen snarare knyter samman de båda öarna än skiljer dem åt.

Lilla Rätö reser sig mycket bestämt, nästan trotsigt, rakt upp ur saltsjön. I söder höga och branta gråbergssidor -i folkmun kallade gavlar, i norr och nordost något lägre bergväggar. Barrskogen, huvudsakligen tall, växer tät ända ner till strandkanten. Ön bildar en mörk, mycket tydlig siluett framför allt i väster. Stora delar av ön utgörs av peneplanlika höjdblåtar, bevuxna och omgivna av hållmarksskog. På den östra sidan finns jordlager samlade i de slänter, som mjukt rullar ner mot sjön.

Till Lilla Rätö hör av ålder Långö. Långö är en till konturen synnerligen oregelbunden ö, men markerat uttänjd i nordväst - sydost, dvs den riktning inlandsisen hade när den drog sig tillbaka. Den södra spetsen av Långö delar sig till två grova uddar, nästan som en otymplig tumvante eller gripklo, där den östra udden, Fälludden, skjuter betydligt längre söderut än den västra, Hundudden. Därmed bildas en rund och generös vik med stränder i skydd bakom uddarna. Längs öns norra kust bildar sandstränder ställvis övergång mellan land och hav. Utstickande uddar är mestadels skrovligt bergiga och skogbevuxna.

Till Lilla Rätö hör också Stevasen. Stevasen är en nästan klotrund liten ö, som likt en boll gappar på vågorna utanför Åkerholm, absolut längst in i Gudingen. Öns siluett skiljer sig från de flesta öars siluett, genom att vara så konsekvent halvcirkelformad ur alla perspektiv. På håll tecknar den sig mörk mot himlen, eftersom den till stora delar är skogbevuxen. På närmre håll delar den mörka skogsridån upp sig i löv- respektive barrdungar och i öppna slänter ner mot vattnet.

Historia

Förhistoria

Lilla Rätös högsta punkter ligger drygt 25 meter över vattenytan och merparten av de centrala delarna ligger över tiometerskurvan, vilket betyder att ön varit betydande redan under förhistorisk tid. Trots att relativt stora landtytor var vattenbefriade tidigt, finns inga kända fasta lämningar från förhistorisk tid.

Namn

Namnet Rätö har ingen ortnamnsforskare ännu studerat närmre. Dess betydelse förblir fram till dess okänd. Stavningen har genom tiderna inte förändrats så att man har anledning tro, att det ursprungliga namnet helt bytt skepnad eller betydelse. 1544 skrivs det "Rettöö". Eftersom två grannöar har samma namn och skiljs åt endast av tilläggen Stora och Lilla, har de en gemensam eller mycket tätt sammanvävd tidig historia. De särskiljs genom tilläggen Stora och Lilla redan 1544. I andra senare källor slås de samman och kallas helt enkelt Rätö eller Rätöarna. Men varför Lilla och Stora? Det kan inte syfta till den rent arealmässiga storleken, eftersom Lilla Rätö uppenbarligen är större än Stora Rätö. Sedan flera seklar utgör de också två separata jordregisterenheter. Till Lilla Rätö hör några avlägset liggande utöar varav Stevassen och Långö är de största. Till Stora Rätö hör inga utöar alls.

Bosättning

När Lilla Rätö först togs i människans tjänst är okänt. Vi vet att ön 1544 utgjorde ½ mantal kronojord och alltså var bebodd och brukad. Men sedan när? Boskapslängden från 1627 särskiljer inte Lilla Rätö från Stora Rätö, allt går under namnet Rätö. På Rätö redovisas tre skattepliktiga landbor med tillsammans bl a två hästar, tio kor och några kvigor. Rätö beskattas också för en tunna utsäde vilket gör öarna (?) till en av få med öppen åkermark vid 1600-talets början. Den stora frågan här är förstås vad som hör till vilken ö!

1654 förs ett mantal krono Rätö till det Königsmarckska grevskapet, tillsammans med många andra gårdar och skärgårdshemman runt om Västervik. Året därefter förs ytterligare ett mantal krono Rätö till grevskapet. Vilket av hemman som var vilket är omöjligt att avgöra, men av mindre vikt. Resultatet för de båda gårdarna var ju detsamma, åtminstone fram till 1691 då flera av grevskapets hemman revoceras, alltså tas tillbaka till kronan. Lilla Rätö indelas i samband därmed på militien och förmedlas åter till ½ mantal rustningsstam (nr 80).

Avmätningar

På kartan till en avmätning (dvs uppskattning av skatteförmåga) gjord någon gång under 1600-talet, troligen dess senare hälft, ligger gårdsbebyggelsen på Lilla Rätö ungefär där den ligger än idag. Ett bostadshus -inte olik det nu befintliga- är utritat på kartan. Huruvida detta skulle vara en teckning av det existerande bostadshuset är osäkert -men inte helt omöjligt. Lantmätarna använde vanligtvis schabloner. Men denna manhusschablon skiljer sig från den schablon man brukade använda sig av i dessa trakter, vid denna tid. Huset på kartan ger ett stort, nästan herrgårdsliknande intryck. Helt klart är att symbolen(?) är vald för att markera att bostadshuset på Lilla Rätö var ovanligt stort och herrgårdsliknande. Hemmanets marker är mestadels bergiga och ljungbevuxna, enligt lantmätaren. Lite björk och tallskog finns i sydost. Några ganska små åkerlappar är upptagna

mellan bebyggelsen och den östra stranden och nordost därom. Hårdvall är markerad på några ställen. Det lär inte ha varit jordens brukande som gav upphov till den goda ekonomi som speglas av manhusschablonen(?). Det kan ha varit boskapen, som hade rikt bete på den relativt stora ön. Sannolikt också fisket. Fem notvarp är markerade/upptagna i beskrivningen. Det är mycket för ett skärgårdshemman.

Det finns uppgifter om att Lilla Rätö under 1700-talets slut hade två brukare, vilket inte alls är osannolikt. De två brukarna har dock uppenbarligen brukat ön i absolut sämja och inte heller klivit gården i två bestående hälfter.

När Lilla Rätö åter ska mätas av 1851, är hemmanet fortfarande odelat och brukat utifrån en gård. Den allt mer dominerande penningekonomin, gör sig gällande i ägoslagens värdering i pengar. Vi får veta att det finns nyodlingar till hälften av den gamla åkerns värde. Åkernamn som Hallonsveden och Stora sved, redovisade på den ekonomiska kartan från 1945, berättar entydigt om svedjebruk för att bryta den nya åkerjorden. En åker kallad Tittutmossen redovisar förekomsten av mossodling. Namnet alluderar på en torplägenhet med tillhörande åkerlycka och hamn, kallad Tittut, vid nordvästra stranden. Man har också tagit upp ny äng. Runt om de gamla inägorna finner vi idag röjningssten samlade i stenmurar och otaliga rösen av skiftande storlek.

Lantmätaren omtalar 1851 en gammal hustomt, ”nu äng”. Skulle detta kunna vara bostället för brukare nr två under 1700-talets slut? Lantmätaren ritar tyvärr inte en ny karta till denna förrättning, eftersom han anser att den gamla 1600-talskartan fortfarande stämmer. Det är därför svårt att översätta värderingsaktens text till en kartbild.

1900-tal

På den första ekonomiska kartan över denna del av länet, utgiven 1945, möter oss på Lilla Rätö ett synnerligen väl utvecklat åkerbruk. Stora åkergården med högst oregelbundna, organiska konturer är spridda runt om hela ön och förbundna med varandra via ett nätverk av brukningsvägar. Flera åkrar avvattnas genom stora tydliga diken. Man kan av kartans mörkt gula färg förstå att åkermarken på många håll är fuktig och starrbeväxt. Den underliggande fotobilden visar också att skogen är gles och ställvis obefintlig av betesdrift och slåtterbruk. På ön fanns vid ungefär samma tid fyra hästar och 16 kor, en av de största besättningarna överhuvudtaget i skärgården.

På samma karta är stora områden runt gårdsplanen markerade som fruktodling, en av de största -om inte den största- odlingen i trakten. Bland annat är hela den väldiga slänten mellan hustomten och hamnen planterad med fruktträd. Försommaren måste ha varit yr av fruktblom. Odlingen skärs i ena kanten av en allékantad uppfartsväg.

Fiske

I den fiskestatistik som upprättades 1880 saknas båda Rätöarna, liksom i den som härrör från 1961. Fiskets betydelse under sekternas lopp kan vi sålunda bara spekulera kring. De fem notvarpen på 1600-talskartan pekar ju mot ett icke obetydligt fiske på ön då. Öns norra spets kallas 1945 för Barkarberget och tycks

försett med bod och en brygga av kartan att döma. Var det här man barkade dvs tjärade garn och andra fiskeredskap? Det omfattande jordbruket under 1800-talet och 1900-talets första hälft kanske konkurrerade ut (delar av) fisket.

Lägenheterna Långö och Stevassen längst in i Gudingen har varit fiskartorp. Har fisket på Lilla Rätö i samband med jordbrukets expansion och ett ökat befolkningsunderlag förflyttats till utöarna? Stevassen friköptes före 1877 och var då en fullt utbyggd lägenhet, sannolikt sedan flera generationer. Långö är en senare kolonisation. På både Långö och Stevassen redovisas 1880 en fiskare med en not. Kanske fiskade de båda utöfiskarna på kontrakt till Rätö.

Fältspat och kvarts

På Lilla Rätös norra udde finns ett fältspats- och ett kvartsbrott. Båda mineralerna användes till såväl glas- som porslinstillverkning och levererades i krossat tillstånd. En kross låg intill brottet och krosset paketerades i 50-kilossäckar, vilka sommartid fördes med båt och vintertid med släde över isen till Kuggviken, för vidare transport till bl a glasbruket i Limmared i Västergötland. En del gick på export till Danmark. Brytningen lär ha pågått under 1950-tal. Några mindre stenbrott finns också på ön, ett för fältspat och två för granit.

Moderna tider

Så har livet gått sin gilla gång på Lilla Rätö, ända till 1960-talet, då jordbruket lades ner och de sista bofasta lämnade ön. I samband med nedläggningen avstyckades och planlades stora delar av ön till ett fritidshusområde. Totalt finns idag flera hundra sommarstugor på Lilla Rätö. Tidigare svårbrukbar mark fick under vårt sekel ett oant ekonomiskt värde, för en användning som var farfarsfar fullständigt otänkbar.

Långö

Till Lilla Rätö hör av ålder Långö. Det kan synas något konstruerat, eftersom denna Långö ligger utan egentlig kontakt med sin huvudö. Lilla Rätö gränsar ju i söder närmast till Norrlandet och i norr till Stora Rätö och Vinökalv. Norr därom ligger Vinö. Nästan mitt på Vinölandets östra sidan ligger Långö, inklämt mellan Hersö och Loftahammars Hultö.

Varifrån ön fått sitt namn är inte svårt att förstå. En mer långsträckt ö får man leta efter. Långö är ett vanligt namn på öar i Smålands skärgård och det gäller att hålla ordning på vilken Långö det handlar om. Ofta lägger man till sockennamnet för att markera tillhörighet och läge. Finns flera bebodda öar med samma namn inom samma socken, får man förtydliga med stamfastighetens namn. Långö till Lilla Rätö tycks dock genom tiderna varit alltför betydelselöst eller avlägset liggande för att förses med förklarande tillägg.

Långö är en lång men låg ö, även om någon klack skrapar skyn 25 meter över havet Bergknallarna i övrigt är tämligen oansenliga och mjukt sluttande. På ön finns såväl branta stränder där berget skjuter rakt upp, som mjuka gipar vilka sakta rinner ner i saltsjön.

Eftersom Långö inte är en egen jordregisterenhet och därmed inte karterats eller på annat sätt behandlats som en fastighet, är källmaterialet sparsamt och mestadels helt inbakat i uppgifter som berör stamfastigheten Lilla Rätö. Den äldsta karteringen av Rätö är från 1600-talets andra hälft, men där redovisas inte utöarna. I den geometriska ”Calculations Book” som för de norra socknarna upprättas 1691, är Lilla Rätö upptaget. I beskrivningen av hemmanet tas Långö upp som en utö med hårdvall, alltså slåttermark. Långö har sålunda av ålder legat under Lilla Rätö. Till avmätningen 1851 upprättas ingen ny karta. Inte heller tas utöarna upp i aktens text. Att utöarna inte redovisas på de tidiga avmätningarna är närmast legio. Men att man under 1800-talets mitt inte redovisar en så betydande areal som Långö trots allt utgör, är märkligt.

På den specialkarta över skärgården mellan Verkebäcksviken och Hasselö som upprättas 1773-74, är Långö utsatt och namngivet, men helt utan symboler för åkermark eller bebyggelse. Bebyggelsesymbol på ön finns däremot på en sockenkarta från 1785, vilket inte stämmer med en annan sjökarta från 1790-talet, där ön är obebyggd. På denna har däremot markerats att östsidan av ön är mycket brant. Hundudden är i sin tur utritad som ett gytter av skär och rev. Uppgrundning och landhöjning har med tiden skapat en landfast udde av denna gryta av grynnor och skär. Sjäkörtet från 1838-40 är i samma avsaknad av schabloner för såväl bebyggelse som åkermark som föregångarna. Bebyggelsesymbolen på sockenkartan från 1785 är sannolikt tillkommen av tryckfelsniss eller bristande kunskap om ön. Detta skulle bekräfta, att Långö liksom flertalet utöar vid denna tid, på sin höjd nyttjades för slåtter och/eller bete i en extensiv betesdrift. Hit kunde man ju inte ro flera gånger om dagen för att mjölka. Det var på tok för långt. Inte heller kunde man släppa ömtåliga eller stöldbegärliga djur utan tillsyn så långt hemifrån. Kanske har ön på ett fäbodlikande sätt varit bebodd av några pigor och en flock djur sommartid. Men får och getter klarade sig på egen hand under lång tid och med magert bete.

Den bebyggelse som idag finns på ön, tycks vara uppförd runt 1800-talets mitt och skulle mycket väl kunna vara den första, ursprungliga bosättningen. 1700-talets andra hälft, men framför allt 1800-talet domineras av en mycket kraftig befolkningstillväxt, ofta åskådliggjord genom att kallas befolkningsexplosion. Ett sätt att lätta på folkningstrycket var att kolonisera utöar, tidigare obebyggda och endast använda för bete eller slåtter. 1800-talets andra hälft blev den stora kolonisationsperioden. Av fastighetsbeteckningen, Lilla Rätö 1:2, framgår att Långö är avstyckad från Rätö, inte resultatet av en delning av stamfastigheten. Men när skedde detta? Varför och av vilka? 1937 utgör Långö 1/32 mantal Lilla Rätö och ägs av en lantbrukare.

Det finns alltså starka skäl att förmoda, att Långö använts till bete och kanske också slåtter i någon form fram till kolonisationen. Den avlägsna Långö var helt säkert inte okänd av rätöborna, utan tvärsom en (väl-)känd del av den egna utmarken. Att etablera en bosättning på en utö, kunde ske etappvis och kanske inte var så dramatiskt eller strapatsrikt som vi nog gärna vill föreställa oss. Kanske fanns redan några åkertegar och ängslindor väl hägnade. Kanske fanns redan några hus.

Den bild av odlingslandskapet vi ser på 1945 års ekonomiska karta, skiljer sig säkerligen inte mycket från den som var aktuell under 1800-talets andra hälft.

Bebyggelsen är placerad på den mest självklara platsen på ön; i den övre kanten av den slänt som mjukt rullar ner mot och försvinner i den stora bukten på södra Långö. Det ser förstås mer ut som ett torp, än en gård. Väster om bostadshuset är på 1945 års ekonomiska karta en stor fruktodling markerad. Efter intensiv propaganda från Hushållningssällskapet insåg mest varenda hemmansägare och torpare att man genom att plantera fruktträd och bärbuskar varje höst kunde tjäna en vacker extraslant, när den mogna frukten såldes till Stockholm eller Västervik. Dessutom fyllde man ju enkelt på de egna vitaminbehoven. Fruktodling blev en mycket populär binäring i Tjust under 1900-talets första hälft. Krigsvintrarna på 1940-talet ödelade flertalet odlingar. På kartan finns ingen åkermark markerad, men det framgår tydligt av den underliggande fotobilden att stora ytor är glest trädbevuxna och andra fullständigt trädfria. Redan övergivna åkrar eller slättermark?

Näringslivet på Långö har förstås varit baserat på såväl jordbruk som fiske. I den fiskestatistik som upprättades 1880, redovisas på Långö en fiskare med en not. Med den utrustningen var man förstås inte yrkesfiskare. Den arealmässigt relativt stora ön, måste ha kunnat föda en tämligen stor boskapsstam.

Under 1900-talets första hälft bröts den röda granit som finns längs den nordöstra stranden. Brottet ligger strax intill stranden och är ca 50 meter långt. Det finns småbrott runt omkring. Den röda graniten lämpade sig som gatsten. Utskeppningskaj av tippad skrotsten finns strax intill brottet.

Åretruntbruket av Långö upphörde på 1940-talet och öns knappt sekelgamla bosättnings- historia tycktes därmed vara slut. Långö övergick till att vara fritidslägenhet. Ungefär samtidigt planterades tall på åkermarken och avvattningdikena lämnades åt sitt öde.

Stevassen

Till skillnad från merparten, för att inte säga alla, öar i skärgården är Stevassen en dubbelsidig ö; en ö med bebyggelse som riktar sig åt två håll, med samma avstånd till två lika inbjudande landningsplatser. Den lilla hamnen på ön södra sida och ”fiskehamnen” på öns norra sida.

Eftersom Stevassen, liksom Långö, inte är en egen jordregisterenhet utan en utö hörande till Lilla Rätö ägovälde, står alla uppgifter om ön att finna i rätökällorna. På ingen av de få äldre lantmäterikartor som upprättats för Lilla Rätö, dvs avmätningarna från 1600-talet och 1851, finns Stevassen karterad eller upptagen. Eventuellt finns Stevassen upptagen i skatte- underlaget för Lilla Rätö från 1691 men under annat namn. Texten är just där så kladdig att det är svårt att läsa. En ö/plats med –vass i slutändan namnet hör till Lilla Rätö.

Vi kan, med tanke på det stora avståndet till stamfastigheten, förmoda att Stevassen endast användes till extensivt bete eller slätter. Arealmässigt är Stevassen en kobbe i jämförelse med Långö. Kanske det inte ens var mödan värt att pråma får och getter så långväga för så lite bete. Inte heller vet vi när ön

bebyggdes, bara att det var relativt sett tidigt. Tre saker talar för en tidig bosättning:

1. På ön finns två manhus, varav det äldre är rejält gammalt. Det kan mycket väl vara uppfört under 1700-talets andra hälft. Det måste förstås inte ha nyuppförts på platsen. Men, eftersom ett nytt manhus restes på öns högsta punkt vid sekelskiftet 1900, bör det gamla då ha funnits ett tag.
2. Det finns en muntlig tradition som vill göra gällande att bosättningen på ön är gammal: Ingen aska utan eld. För det mesta ligger det en hel del sanning i kvarlevande tradition.
3. Stevassen friköps redan före 1877, vid en tid när flertalet utöar som bäst koloniserar eller precis var nykoloniserade. Dock tycks det inte varit före 1788, eftersom ingen bebyggelse är redovisad på sjökartan från detta år.

På kartan som upprättades i samband med graderingen av 32/864 mantal (!) Stevassen år 1877, kan vi se att ön då hade flera åkertegar och rejäla potatisland, ladugård och sjöbod på samma plats som idag. Bete bedrevs på de många öar och holmar som hörde till lägenheten, som totalt omfattade drygt 18 tunnland. I den fiskestatistik som upprättades 1880 redovisas för Stegvassen, som ön benämns i äldre handlingar, en fiskare med en båt och en not. Inte något man var storfiskare eller heltidsfiskare på eller med. Inte heller fiskade man ål. Den ekonomiska kartan från 1945 visar en nästan identisk bild av Stevassen. Den enda tydliga förändringen är en utökning av hamnen på norra stranden, där fler bryggor nu skjuter ut från stranden.

Man kan fundera på namnets betydelse och uppkomst. På sjökartan 1788 är ön benämnd Rätmarholm eller något mycket likartat. Det är lite svårsläst. Ett utslag av Rätös ägovælde? I senare källor kallas ön Stegvassen. G-et har med tiden rationaliserats bort och kvar blev Stevassen. Efterledet –vassen är inte så svårt att förstå. Det är helt säkert vass som åsyftas. Sådan finns det gott om och har säkert också funnits. Vass hade ju till för inte länge sedan ett ekonomiskt värde i form av att vara ett taktäckningsmaterial tillika djurfoder. Vass är ju också ett begrepp för fiskaren, som där kan gå på jakt efter vissa fiskarter.

Stevassen var till in på 1960-talet bebott året runt, med hela den traditionella näringsbasen i full drift. Ön är ännu ej elektrifierad trots att det är så nära till fastlandet. Inte heller finns vatten och avlopp i modern bemärkelse. På Stevassen har allt förblivit vid det gamla.

Bebyggelse

Manhuset på Lilla Rätö skiljer sig på alla sätt från alla andra hus i skärgården. Man tycker sig minst förflyttad till någon mycket gammal herregård i Mälardalsskapen. Enligt uppgift i Sveriges bebyggelse är huset uppfört 1690, och man är benägen att tro det när man närmre tittar efter. Långt och lågt men brett, flack takvinkel och två höga skorstenar, utskjutande knutskallar tillika takbjälkar och små detaljer som känns mycket ålderdomliga. Sanningen om husets ålder är delvis dold bakom en sentida modernisering av exteriören. Det finns en muntlig tradition som vill göra gällande att huset är uppfört med ett baltiskt officersboställe som förebild. Kartbilden från 1945 annonserar en mycket

herrgårdslikande anläggning med ett corps de logi flankerat av två flyglar, allt omgivet av spaciösa trädgårdsytor. Landskapet har inte tillåtit den sedvanligt eftersträvalda axialiteten från huvudbyggnadens centrum och ut mot tillfartsvägen. Uppfartsvägen från hamnen, allékantad och omgiven av frukträdgården, möter anläggningen i 45° vinkel.

Grunden till en ladugård med två loguppfarter ligger i backen norr om gården. Den revs före 1945. Här finns också stenvägar och röjningsrösen, som tillsammans berättar om stenbemand jord och mycket arbete.

Sommarstugorna är alla typiska representanter för sin tid och sin funktion. Ingen är högre än en våning och de är genomgående försiktigt tilltagna i storlek. Alla är mycket väl inplacerade i landskapet och från sjön nästan omöjliga att upptäcka bakom trädriddan mot vattnet. Det enda som avslöjar att något finns där bakom skogen, är det pärlband av småbåtar som ligger på eller vid stranden beroende på säsong.

En liten stuga har legat vid Barkarelyckan och en vid Tittut. Troligtvis finns de ännu kvar om än ombyggda och inrangerade i det stora sommarstugeområdet. Såväl husens proportioner som tomternas utseende skiljer sig markant från de nyttillkomna.

Långö

Bosättningen på Långö uppvisar många av de karaktäristiska som kännetecknar torp och mindre boställen i skärgården från 1800-talets kolonisationsvåg. Lägenheten ligger i en mjuk slänt med skog och berg i ryggen och saltsjön vid fötterna. Boningshuset, uppfört av timmer på enkel bredd, är vänt med gaveln mot bod och brygga. Vid sekelskiftet försågs det med en glasad veranda på västra långsidan. Det är två hela våningar högt och ligger så inbjudande som det bara kan. Till lägenheten hör en mängd uthus av olika slag, alla lika nödvändiga vid den tid man bodde och verkade här året runt. De är uppförda vid högst olika tidpunkter allt från 1850-tal till 1980-tal. Ladugården är numera riven. De rödstrukena väggarna och den låga höjden håller bebyggelsebildens samman.

Stevassen

Den ytterligt lilla ön Stevassen, i den mest avlägsna delen av skärgården som tänkas kan, visar upp en bebyggelsebild som på alla sätt är den mest fulländade sinnebild för ett litet skärgårdshemman. Högst upp på ön ligger det nya bostadshuset, uppfört .... enligt sin tids alla ideal; 1½ plan på hög sten fot av huggen gråsten, rödstruken panel vita snickerier och en vitmålad glasad veranda, tegeltäckt sadeltak. Som från en lotsutkik har man lika god utsikt över sjön både i norr och söder. Det äldre bostadshuset ligger försiktigt neddraget norr om högsta punkten, i lä för allt väder från Gudingen. Det är en timrad stuga på enkel bredd med stuga, kammare och ett litet kök. I köket dominerar ett jättestort spiskomplex. Takhöjden är inget för högvuxna och ytan minimal för oss moderna människor, även i den relativt sett stora stugan. Fönstren sitter i knähöjd och torpargrunden lyfter bottensyllen nätt och jämt över marknivå.

Ladugården är uppförd med såväl skiftesverk som timmer. Rödfärg och vädersliten tjära utstrålar ännu en jordnära tillhörighet. Nere vid sjön finns förutom sjöbod även ett separatorhus. Mjölproduktionen har åtminstone sedan tiden för de Lavals uppfinning varit viktig. Alla hus är rödstrukna och i princip oförändrade sedan uppförandet.

Nuläget

De traditionella näringarna och livet övergavs på Lilla Rätö under 1960-talets början för att ersättas med helt moderna varianter; västra delen av ön avstyckades till sommarstugedomter och flera hundra fritidshus uppfördes under en kort tidsperiod. Sommarstugorna ligger försiktigt insmugna i landskapet och från sjön är de nästan omöjliga att se. Att det finns mycket människor på ön skvallrar den vita raden av små fritidsbåtar uppdragna på stranden om. Även huvudbyggnaden övergick vid samma tid till att bli fritidsbostad.

Manbyggnaden tycks inte mycket förändrad sedan i alla fall 1950-talet och utstrålar fortfarande samma förunderliga blandning av svensk storhetstid och funkis. Den air av herrgård och ståndsmässighet som troligen var ambitionen vid uppförandet, finns ännu kvar. Ladugården är ombyggd till verkstad och merparten uthus är rivna. Av fruktodlingen finns i princip inga spår idag, inte heller av ekallén som kantade uppfartsvägen. De sjönära inägorna i öster hålls öppna genom slätter.

Långö är idag fritidslägenhet med året runt säsong. Det lyser i åter i fönstren på Långö under stora delar av året -om än inte alla kvällar. Bostadshuset är försiktigt renoverat och moderniserat och uthusen transponerade till moderna behov. Ladugården är riven. De tallar som planterades på 1940-talet är nu avverkade, åkermarken (?) öppnad igen och lövträden gynnade. Det finns rester kvar av fruktodlingen.

Stevassen är idag fritidslägenhet. När ön övergavs för året runt bruk hade i princip inga moderniseringar introducerats, mer än den handvevade separatorn som fick ett eget hus. Inte heller därefter har det moderna samhället tillåtits gå i land på ön. Stevassen är på alla sätt ett konserverat skärgårdshemman, en ö där tiden stått relativt stilla, men utan att orsaka förfall.

Skydd och förordningar

Klass I Natur i östra Småland

Litteratur

Lantmäteriets arkiv
Kalmar läns museiarkiv
Sjöfartsverkets arkiv
Sveriges bebyggelse, Kalmar län 1957
Stenbrott inom Västerviks kommun mellan Gränsö kanal och Loftahammar.
Bengt Molander 2002

Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1976
Västerviksområdets berggrund. Erik Elfström 1998
Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2001
Natur i östra Småland. Länsstyrelsen 1997
Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883